

א. בנימין צימרמן ומתנאל נתן

קנין חצר / יא.

תוכן:

המקור במשנה ובגמרא	מקור קנין חצר
שיטת הרא"ש	שיטת רש"י
דעת אחרת מקנה	שיטת התוספות
עמידה בצד חצר לא משתמרת	ביאור נתיבות המשפט
שיטת הר"ן	סיכום

המקור במשנה ובגמרא

אומרת המשנה (בבא מציעא יא.):

"ראה אותן רצין אחר מציאה, אחר צבי שבור, אחר גוזלות שלא פרחו, ואמר: זכתה לי שדי - זכתה לו".

ומסייגת אותה הגמרא:

"אמר רב יהודה אמר שמואל: והוא שעומד בצד שדהו. - ותקני ליה שדהו? ! דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: חצרו

של אדם קונה לו שלא מדעתו! - הני מילי (שחצר קונה אפילו שאינו עומד בצידה) בחצר המשתמרת, אבל

חצר שאינה משתמרת, אי עומד בצד שדהו - אין, אי לא - לא".

הגמרא מקשה על זה מכך שרבן גמליאל הקנה לחכמים את המעשרות למרות שלא היו בצידה והחצר לא הייתה

משתמרת, ומתרת: "רב פפא אמר: דעת אחרת מקנה אותן שאני" (כלומר אם מישוהו אחר מקנה לאדם אין

צורך בעמידה בצד החצר ואף לא בהיותה חצר משתמרת.

הגמרא מקשה על רב פפא מכך שבגט יש דעת אחרת מקנה (הבעל מקנה אותו לאישה) ובכל זאת חייב שתעמוד

בצד חצירו (ואם לא עמדה ליד החצר לא חלו הגירושין), ומתרת:

"אלא אמר רב אשי: חצר איתרבאי משום יד, ולא גרעה משליחות. גבי גט דחוב הוא לה - אין חבין לאדם אלא

בפניו. גבי מתנה, דזכות הוא לו - זכין לאדם שלא בפניו".

היוצא מהגמרא: חצר המשתמרת קונה מציאה גם כשלא עומד בצידה. אם לא משתמרת קונה רק כשעומד

בצידה. ואם דעת אחרת מקנה, לדעת רב פפא, יקנה אף שלא בצידה.

וצריך בירור: א. מה הבעיה כשהחצר לא משתמרת? ב. מה פוסט זה שדעת אחרת מקנה?

שיטת הרא"ש

יש להבין מה קורה כאשר חצר משתמרת, ומה קורה כשהבעלים עומד בצידה, וממה נובע ההבדל.

הרא"ש מבאר את כל הסוגיה מצד שליחות. הדבר מתאים מאוד למסקנה בסוגיה הקודמת (י: ויבא לקמן באריכות)

שרק לגבי אישה למדנו שחצר היא יד, אך לגבי גבר לא שמענו. אם כן מה הבעיה בחצר לא משתמרת?

כתב הרא"ש (ס' לא) "אי אפשר להיות מטעם שליחות דאנן סהדי שאין אדם רוצה שיהיו חפציו ביד שליח שאין

משתמר בידו".

משמע שמצד דיני שליחות באמת אין בעיה בחצר שלא משתמרת, זה שליח גמור, אבל אין גמירות דעת

מהמשלח! אדם לא רוצה למנות שליח שלא יכול לשמור על הדבר שהוא שומר עליו.

לכאורה סברת הרא"ש טעונה בירור, מה אכפת לאדם שהשליח ינסה לזכות בשבילו, ואם לא יצליח לא נורא,

אך על הצד שכן - יזכה. א. יתכן שהשאלה היא הפוכה, מפני מה אנו אומרים זכין לאדם שלא בפניו, הרי אולי

הוא לא רוצה, סך הכל הוא לא מינה אותו כשליח! אלא מפני שבטוחים במאה אחוז שהוא ירצה בדבר, רק אז

אומרים שאין צורך בדעתו. אבל כאן, כל עוד אין לנו גילוי דעת, לא נוכל לזכות לו מסתמא. כלומר אין כוונת הרא"ש שבאופן אקטיבי הוא לא רוצה שליח כזה, אלא בסתמא הוא לא מעוניין בו.
 ב. יתכן שבעומק כוונת הרא"ש היא שכשהתורה חידשה דיני שליחות היא חידשה אותם באופן מסויים (אולי אנו מכירים את מושג השליח ורק התורה אמרה שזה עובד, והוסיפה על גבי ההגדרה שלנו עוד כמה דינים). כלומר זה באמת גדר בדיני שליחות, מכיוון שבדרך כלל דעת בני אדם לא למנות שליח כזה (אולי כי הוא גורם יותר נזק מאשר תועלת), גם כאן זה לא יכול להיות שליח¹.

דעת אחרת מקנה

אך אם כן קשה, מה תועיל דעת אחרת מקנה אם האדם לא סומך על חצר זו? מחדש הרא"ש, "מסכמת דעת המקבל בכל מקום שיתנהו הנותן שיזכה לו המקום ושמירת הנותן חשובה לו כשמירתו. הלכך קני אפי' אין עומד שם." כלומר, כשמישהו נותן לבעל החצר, הוא נרגע. הוא יודע שהוא לא צריך לרדוף אחרי המתנה שלו, הנותן כבר ידאג לזה, וממלא הוא סומך על החצר, והיא תקנה לו מדין שליח.

סברת הרא"ש מובנת כאשר הנותן נמצא ליד החצר והרי הוא מחליף את בעל החצר, אך אם הנותן לא שם למה שפתאום בעל החצר יהיה רגוע? א. אולי כוונתו מכיוון שנותן מתנה בעין יפה הוא נותן, וממילא סומך עליו שאף אם המתנה תצא מהחצר, הוא ימשיך לבקשה אף מחוץ לחצר עד ששיגנה. ומצינו כעין סברא כזו בגמרא בדף טז. שאומרת שאדם שמכר שדה גזולה, הוא מחזר אחריה לקנותה כדי שלא יקרא גזול או לעמוד באמונתו, מה יהיה הדין במתנה? לכאורה זה יהיה תלוי במחלוקת רב אחא ורבינא (מגילה כו:). האם סוף סוף נותן מתנה מדעתו, או שאנו מחשיבים מתנה כמכר כיוון שאם לא היה מקבל הנאה מזה לא היה נותן (הרא"ש שם ד, א) מביא את שתי הדעות, והרי"ף פוסק שזה כמתנה, ולכאורה הרא"ש יודה, שכן הכלל אומר (חולין צג:). בכל התורה כולה רבינא לקולא ורב אחא לחומרא, והלכתא כרבינא לקולא. אבל עדיין עיקר הדימוי לא מוכרח בכלל. יתכן שיותר קל לחזר אחרי הנגזל מאשר לרוץ אחרי מתנה. עוד יותר שמסתבר שלא לגבי כל דבר רבינא אמר שמתנה היא כמכר, שכן הגמרא בדף קח: אומרת שאם כתב אחריות על מתנה, מוכח שזה לא באמת מתנה, אלא מערים שלא ידעו שזה מכר, אם כן מוכח שבמתנה הנותן לא מוכן להתחייב כל כך. אך גם זו לא דחיה גמורה שכן עדיין יש לחלק בין שמירה מעולה לבין תשלום מלא...

ב. אפשר לומר שבאמת כוונת הרא"ש זה רק כשהנותן נמצא בצד השדה, ומדויק כן בלשון הרא"ש². אך לכאורה קצת קשה לומר כך, שהרי הרא"ש מבאר את דבריו אליבא דרב פפא שהוא בא ליישב את הסיפור של רבן גמליאל, והרי הוא לא היה בצד שדהו לשמור! אלא שלפי תוספות (יא: ד"ה וכו') נוח, כיוון שהוא לומד כפשוט הירושלמי שמבין שזה היה בזמן שהתבואה כבר הייתה בבית רבן גמליאל, ואם כן זה במקום משומר, כל קושיית הגמרא היא שזה מקום שלא משומר למקבל. וכאן לחכמים היה נוח בשמירת רבן גמליאל. וכך הבית יוסף (ח"מ תחילת סימן ר) הסביר בדעת הרא"ש. והקשה עליו הנחלת דוד, שהרי בהמשך המשנה כתוב שרבי יהושע שקיבל מעשר ומקומו מרבן גמליאל, והקנה את תרומת המעשר ומקומו לרבי אלעזר בן עזריה, והרי זה לא משתמר לדעת הנותן החדש!

א. הנחלת דוד מביא נתיבות המשפט (ר, ב) שאומר שלדעת הרא"ש אין צורך במשמר לדעת בעל הממון הנותן, אלא לדעת הבעלים הראשונים, ודוחה את דבריו, שהרי הטעם שצריך משמר לדעת הנותן הוא כדי שישמור

¹ מלשונו של הפנ"י (יב. ד"ה אמר רב אשי) יותר משמע כתירוץ זה.

² יש שתי אפשרויות שונות להבנת דברי הרא"ש ובכל אחת מהן מדויק כך: א. "כשמירתו" כלומר חשוב לו שמירה אם זה באופן שהמקבל היה שומר. ב. "ושמירת הנותן חשובה לו" כלומר שהואיל והנותן משמר (ובמצב זה בלבד), המקבל סומך עליו כאילו הוא בעצמו שמר.

עליו, וזה מועיל דווקא בשעת הקניין, אך אם זה אחרי הקניין מה יועיל דעת של הנותן הראשון? ויישבנו, שכיוון שר"ג לא רצה שתצא תקלה מתחת ידו, הוא המשיך לשמר בשביל המעשר אף בשעת הקניין השני. כלומר, צריך להבין קצת אחרת מה שונה מתנה ממציאא, מה הנקודה בדעת אחרת מקנה? הדעת של נותן המתנה היא בוודאות תהיה משמעותית משום שהוא בעל הממון, אך היא לא דווקא הדעה היחידה בסיפור. דהיינו, שהדעת אחרת תהיה אותה דעת שמקנה זה לא מהותי, אלא במקרה. בדרך כלל רק נותן המתנה שומר, לעומת מציאא שאיש זר לא ישמור עליה לבעל החצר, אך במציאות שבה ברור שכן ישמור, החצר נקראת חצר משומרת. אולי הנחלת דוד והנתיבות נחלקו האם כל מקרה אנו בודקים את הטעם, או שנקבע על פי דעת רוב העולם באופן הרגיל.

ב. הצענו פירוש מחודש שרבי יהושע אמנם קיבל את המעשר ראשון בחצר שמשתמרת רק לדעת רבן גמליאל, אך מה שהוא נתן לתרומת מעשר, היה ממקום אחר! הוא העדיף לתרום שלא מן המוקף ממקום משומר שלו ובלבד שלא תעבור שעת הביעור (וצ"ב בפוסקים אם עדיף באמת לעבור על הפרשה שלא מן המוקף כדי שלא יעבור זמן הביעור).

עמידה בצד חצר לא משתמרת

נקודה אחרונה שחסרה בדעת הרא"ש היא מה השתנה בחצר שאינה משתמרת כאשר הבעלים עומדים בצידה. כותב הרא"ש שזה מועיל מטעם יד. לכאורה הדבר קשה לשיטתו שכן פסק (ס"ט) שחצר של איש התרבה רק משום שליחות ולא משום יד. יש להרחיב בנקודה זו, וכדי לבארה צריך לבאר את מקור דין חצר. אך קודם שנעשה זאת נראה את שיטת הר"ן.

שיטת הר"ן

הר"ן לומד את הסוגיה הפוך מהרא"ש. לעומת הרא"ש שלומד שכל הסוגיה היא בדיני שליחות ורק אם לא משתמר ועומד בצדה זה מטעם יד, הר"ן מבאר שעיקר סוגייתנו עוסקת בדיני יד, ורק בדעת אחרת מקנה יש דין שליחות.

דברי הר"ן מתבססים על ההנחה שלא שייכת שליחות בלי דעת בעת הממון, כלומר אם המשלח הוא אינו בעל הממון שמקנים (לכאורה מוכרח שהרא"ש חולק על הנחה זו³). אם כן, ניתן להבין למה חצר שלא משתמרת קונה כשעומד בצידה, סוף סוף היא ידו כיוון שסמוך לה (אע"פ שהגדרת יד זה גם משתמר⁴, כאן שעומד בצידו הופך את החצר להיות משתמרת). אך איך תועיל חצר משתמרת למציאא (והרי זו מציאות שאין בה דעת בעל הממון מכיוון שזוהי זכיה מהפקר שאין לו בעלים) כשהקונה לא כאן? הרי מצד שליחות לא ניתן לבאר שכן אין דעת בעל הממון, ומצד יד לא ניתן לומר שכן הוא לא עומד כאן.

מחדש הר"ן ביאור חדש בהבנת המושג יד⁵. מה שהאדם אוהב ורוצה לשמור עליו הוא נותן אותו בחצר המשתמרת שלו, לשם זה מיועד. אם כן, זה כמו ידו הארוכה. אך כל זה נכון דווקא בדבר שנוח לו, לעומת זאת

³ ונראה שהתוס' (עא:) בקושיא סברו שאף במציאות זו יש שליחות, ותירוץ תוס' הוא כחידוש הר"ן שאין שליחות במצב שאין דעת בעל הממון.

⁴ בגיטין עז: נחלקו עולא ורב אושיעא בגדר יד. עולא סבר מה ידה בסמוכה אף חצר בסמוכה, ור' אושיעא סבר מה ידה משתמרת לדעתה אף חצרה משתמרת לדעתה אבל אין צורך בסמיכות (אולי יש לחלק בין משתמרת למשתמרת לדעתה, ברא"ש אצלינו בסוגיה משמע שאין הבדל, אפשר לדייק מכל ראשון מה הוא סובר אך בפשטות אין הבדל). ברור שר' אושיעא לא סבר את דעת עולא, אך מהמשך כל הפרק שם מוכח שעולא חייב להודות לר' אושיעא שצריך שתוכל לשמר.⁵ דכל שהיא משתמרת למה שהוא זכות לו כידו היא שאף מה שבא לידו כי נחא לי' דלקני בחצר המשתמר' הוא נותנו ויד אריכתא היא משא"כ לענין גיטין דכיון דלא נחא לי' דתקני חצר המשתמרת אינה כידה שמה שהוא חובה לאדם

בדבר שהוא חובה לאדם, כמו בגט לדגומא, האדם לא חפץ בו כלל, ואם כן הוא לא הופך את החצר להיות כידו. לכאורה זה דבר מאוד מחודש. אותו דבר לעניין מסויים זה כן נחשב כידו, אבל לעניין אחר זה פתאום לא יד... הפני יהושע (יב. ד"ה בגמ' אלא אמר ר"א) מקשה שהרי אנחנו בסוגיה זו אליבא דעולא והוא סובר שמה ידה בסמוכה אף בגיטה בסמוכה. והרי לפי הר"ן יוצא שיש יד שלא סמוכה! נראה לנו שניתן לתרץ את קושייתו שכוונת עולא היא מה ידה "לחובתה" בסמוכה, אף חצרה "לחובתה" בסמוכה. כלומר, שעולא ביאר לנו את העיקרון הנ"ל: הואיל ואדם לא רוצה לזכות בדברים שהם לחובתו והוא היה מוציאם מידו ולכן לעניינים אלו אין החצר שאינה סמוכה נחשבת משום יד, וממילא יוצא שכדי לקנות דברים לחובתו של אדם אפשר רק ע"י יד ממש או חצר סמוכה (שהם ממש יד במציאות ולא נקבעים לפי כוונה ורצון לקנות ומועילים אפילו נגד רצון האישה) ולא יד בהגדרתה המורחבת.

עוד מקשה הפני יהושע, שהחילוק שהוא מציע (בתוך דיני יד) - שאם זה יד תלוי אם זה לזכות, נמצא בגמרא בהקשר אחר - דווקא בדיני שליחות הגמרא מחלקת אם זה זכות אך לא מצינו כן בגמרא לעניין יד! ובאמת הש"ך (ח"מ רמג, י) מבאר את הר"ן קצת אחרת, אין כוונת הגמרא במשפט "חצר משום ידה אתרביא ולא גרע משליחות" לומר שיש לה מצד אחד דין יד ובאופן אחר דין של שליחות, אלא באמת הכל הוא מדין יד, אלא שדיני השליחות שלה כלולים בתוך דיני היד (כעין "בכלל מאתיים, מנה"!)⁶ הר"ן מציע עוד אפשרות⁷, לא שזוהי הגדרת יד, אלא שחצר משתמרת קונה לא בסמוך לה זו תקנה מדרבנן. אפשר לומר שהוקשה לו את מה שהקשנו לעיל או שמא רצה שהגמרא תוכל להסתדר עם הסוגיה הקודמת שלמסקנתה לחצר של זכר איננה קונה מדין יד. כאשר דעת אחרת מקנה, כבר ניתן לדון מצד גדר שליחות, שכן יש את דעת בעל הממון, וממילא אין צורך במשתמר כלל (שהרי לדעת הר"ן כל ענין השימור הוא רק כדי להגדיר יד, ולא שמענו בשום מקום ששימור ישפיע על דיני שליחות).

מקור קניין חצר

כדי להבין יותר את המחלוקת בין השיטות, ראוי להבין: מניין לנו בכלל שחצר קונה? איך בכלל הגענו להגדרות של שליחות ויד? הגמ' בב"מ (י:) דנה בכך:

"ואמר ריש לקיש משום אבא כהן ברדלא: קטנה אין לה חצר, ואין לה ארבע אמות. ורבי יוחנן משום רבי ינאי אמר: יש לה חצר ויש לה ארבע אמות. במאי קמיפלגי? מר סבר: חצר משום ידה איתרבאי, כי היכי דאית לה יד - חצר נמי אית לה. ומר סבר: חצר משום שליחות איתרבאי, וכי היכי דשליחות לית לה - חצר נמי לית לה."

הגמרא מקשה על כך ובסוף מסיקה:

"לענין גט - כולי עלמא לא פליגי דחצר משום ידה איתרבאי, כי פליגי - לענין מציאה. מר סבר: ילפינן מציאה מגט, ומר סבר: לא ילפינן מציאה מגט. ואיבעית אימא: בקטנה כולי עלמא לא פליגי דילפינן מציאה מגט, והכא בקטן קא מיפלגי. מר סבר: ילפינן קטן מקטנה, ומר סבר: לא ילפינן קטן מקטנה. ואיבעית אימא: מר אמר חדא, ומר אמר חדא, ולא פליגי."

כשהוא בידו אינו נותנו בחצר המשתמרת אדרבה מוציאנו ממנה. ואם תרצה תפרש דחצר המשתמרת שהיא קונה במציאה תקנת חכמים היא כי היכא דתקון לה ד' אמות וכ"ש זו שהיא כידה ממש."

⁶ לפני יהושע לא נוח אף בתירוץ זה משום שמלשון הגמ' "לא גרע משליחות" - משמע שיש כאן באמת דין שליחות בנוסף לדין יד.

⁷ יש לציין שהנמוק"י (ה:) וכל מי (שראינו) שציטט את הר"ן הביא רק את הביאור הראשון. כאן המקום לציין שמדברי מספר אחרונים שראינו מוכח שהיה לפנייהם רק הנמוק"י שתמצת את דברי הר"ן ולא את חידושי הר"ן בעצמם, ולכן פירשו בדברי הר"ן דברים מחודשים שלפעמים סתרו את הסבר הר"ן בעצמו.

הגמרא מציעה שתי אפשרויות מאיזה דין חצר קונה: שליחות או יד. צריך לשאול כיצד עולה על דעתנו לומר שחצר תהיה שליח, הרי אין בה גדרים בסיסיים של שליח - חצר היא אינה איש⁸ והיא לא דומה למשלח!⁹ בפשטות מרש"י משמע שאף על פי כן זה ברור שזה שליח, אך מהרשב"א משמע שזהו גופא חידוש התורה, כלומר התורה חידשה לחצר גדר שליח אף שמעיקר הדין היא לא יכולה להיות שליח. ונבאר:

הגמרא (י: מביאה ברייתא לגבי גנב אימתי קונה את הדבר הגנוב: "בידו - אין לי אלא ידו, גגו חצירו וקרפיו מנין? תלמוד לומר המצא תמצא - מכל מקום". הגמרא לא מצליחה להוכיח מפשט הברייתא האם חצר היא מדין שליח או יד, ורק משום סברא חיצונית של שליחות לדבר עבירה הגמרא מעלה אפשרות שחצר לא תוכל לקנות גזילה משום שבכך היא נהפכת לשליח לדבר עבירה, ודוחה אפשרות זו משום שכאן לא שייך שליח לדבר עברה (ונחלקו האמוראים מאיזה טעם).

בהמשך, הגמרא מביאה ברייתא לגבי קניין גט: "והתניא: ידה - אין לי אלא ידה, גגה חצירה וקרפיה מנין? תלמוד לומר ונתן - מכל מקום". והגמרא מיד מקבלת את הראיה שקניין חצר בגט הוא מדין יד. לכאורה ההוכחה היא משום שהברייתא למדה מזה שהריבוי נלמד מהמילה יד. ומקשים הראשונים מדוע הגמרא לא כתבה כך גם בלימוד מגנב? הרי גם שם למדנו מהמילה יד??

שיטת רש"י

רש"י כתב (ד"ה תלמוד): "אלמא משום ידה אתרביא, דאי משום שליחות - הא כבר כתיבא הכא - כדתניא ושלחה - מלמד שהאשה עושה שליח". כלומר, כבר ידענו שחצר יכולה להיות שליח (כי לא גרע דינה מכל שליח אחר) ולכן מוכח שמה שהתורה חידשה כאן זה שחצר יכולה לקנות גם מדין יד, וכך יבאר את הגמרא בהמשך (בדף יב). "חצר משום ידה אתרבי ולא גרע משליחות", כלומר שללמוד שיש שליחות לחצר לא היינו צריכים פסוק, שהרי כבר למדנו אותה מאותו מקור שלמדנו את עיקר דין שליחות¹⁰. וכך ביאר הרא"ש בתוספותיו בדברי רש"י. וכך משמע ברש"י לקמן (יא. ד"ה ומר) שהצורך היחיד לרבות חצר בגניבה למאן דאמר שחצר היא משום שליח זה שאף על פי שבכך היא נעשית שליח לדבר עברה (ובשליח רגיל אנו פוסקים שהשליחות לא חלה) כאן מתחדש שיש שליחות, אך לעצם זה שחצר יכולה להיות שליח אין צורך בפסוק¹¹. לעומת זאת, הרשב"א (י: ד"ה ת"ל) מבאר בדברי רש"י "שכבר למדנו בעלמא שחצר קונה מדין שליחות" וממילא הפסוק יהיה מיותר אלא אם כן נעמידנו לדין יד. מה כוונת הרשב"א שלמדנו בעלמא? אפשר לומר שכוונתו היא שלמדנו מגנב. כלומר למסקנה הגמרא מסיקה שלגבי ממון זה מדין שליח¹².

⁸ שכן ביארו הראשונים למה לקטן אין שליחות (קידושין מב). כי כתוב איש.

⁹ כדרשת הגמרא (בבא מציעא עא: "אתם" - גם אתם: מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית).

¹⁰ לכאורה דברי רש"י מחודשים משום שפשט גמרא הוא שלמדנו דין יד, ובתוך דיני יד כלולים לפחות דיני שליחות. וכן פירש הש"ך (רמג, י) בדעת הר"ן (הובא לעיל). אך מה שקשה על שיטה זו (ולפי רש"י אין קושיה) שהגדרת יד זה בסמוכה וזה לא נמצא בהגדרת שליח, מניין שנלמד גם את הדין הזה.

¹¹ יש להעיר, אם כן למה רש"י חיכה עד כאן כדי לבאר דבריו, ולא ביאר כן בתחילת הסוגיה.

¹² אבל לכאורה יקשה על פירושו מרש"י בדף יא. שמשמע שברור שיש שליחות לחצר, ורק חודש לעניין העבירה שבשליחות. אבל בין כה ובין כה דברי רש"י צריכים בירור, למה רק בסוף הסוגיה הואיל רש"י לבאר שהפסוק נצרך ללמד שליח בגנב רק לעניין שליח לדבר עבירה ולמה לא ביאר כן בתחילת הסוגיה. אולי הרשב"א הבין שכוונת רש"י שאחרי שלמדנו שלקניין חצר של גט יש יד ולא גרע משליחות, אז גם בממון לא גרע משליחות אף אם זה לא יד... אע"פ שזו סברא דחוקה, מצינו כעין זה בפני יהושע (יא. ד"ה בפירוש"י ד"ה ילפינו).

¹³ לכאורה זה עדיין לא מוכרח שזה דווקא שליח, אולי הכוונה היא שזה גם יכול להיות שליח, אך לא נדחה עדיין שיהיה גם יד. אבל מהמשך הגמרא שאחרי שהיא מביאה ראייה מגט, ריש לקיש מודה שזה מדין יד. מכך שעוברים לדין האם נלמד מגט למציאה - משמע שבאמת כולם מודים שגנב נדחה והוא נשאר רק בתורת שליחות. אבל אולי הגמרא רק רוצה שתהיה מחלוקת מצומצמת, באמת נוח לומר שר"ל סבר שזה נלמד מגנב, אך הגמ' אומרת אף אם תאמר שזה מדין שליחות עדיין ר"ל יכול להסתדר...

בין אם נבאר כמו הרא"ש ברש"י ובין אם נבאר כרשב"א ברש"י יוצא למסקנה שבממון חצר היא רק מדין שליח.

שיטת תוספות

לעומת רש"י, תוספות (ד"ה ואי) מציע כיוון אחר. בגט הוכחנו "מכח התנא" שמרבה חצר להתגרש אפילו בעל כרחו או אפילו היא קטנה, אבל בגנב הדין הזה לא נכון. וצריך להבין מה כוונת תוספות באומרו מכוח התנא. הנחלת דוד (ד"ה והתוס' בד"ה) ביאר שהגמרא באמת לא הסבירה מניין שזה יהיה יד, אלא רק הוכיחה שכך התנא הבין, שהרי לפי התוצאה של הדין יוצא שהבין שזה מדין יד. ואם כן, הדרא קושיא לדוכתא, מניין התנא ידע? מבאר הנחלת דוד, שהיה לתנא איזה דקדוק קל בפסוק שרק התנא מסוגל לדורשו ולסתמא דגמרא אין כוח זה. כנראה לתנא לא היה שום צד להסתפק אלא היה ברור לו שחצר זה יד, או שפסק כך משום שהריבוי נלמד מהמילה "יד". בין כך ובין כך, יוצא שאותה סיבה שאפשרה לחצר לקנות גט שייכת למסקנה גם בגנב, ואם כן למסקנה אף בממון למדנו שחצר משום יד.

בכל אופן יוצא מהסוגיה שני שיטות לגבי קניין חצר לגבר (לאישה בגט: ברור שזה מדין יד, ובמציאה: נחלקו לגבי דינה):

א. מרש"י נראה שלמדנו מגנב שזה שליחות, אך תלוי בתירוצי מסקנת הגמרא האם קטן נלמד מקטנה. וכן משמע ברי"ף – אחרי שהוא מצטט את הברייתא של חצר של גט כותב "אבל חצר דגברא משום שליחות אתרבאי וקטן הואיל ואין לו שליחות אין לו חצר ואין לו ארבע אמות דלא ילפינן קטן מקטנה". בפשטות משמע שאין לחצר של זכר שום יד, וכל צורת זכיותו בחצר היא רק בשליחות.

ב. מתוס' משמע שלמסקנה יש דין יד אף בגנב, אם כן מה המחלוקת בסוף הגמרא האם נלמד למציאה או לקטן? מבאר הנחלת דוד (שם)¹⁴ שאף על פי שלמסקנה יש יד אצל גבר הכוונה זה רק אצל גדול, אך ברור שלקטן אין יד. והמחלוקת בסוף הסוגיה היא האם נלמד אף זכות קניינית לקטן ולקטנה.

הפני יהושע (יב. ד"ה בגמ' אלא אמר ר"א) מבאר את מהלך הגמרא קצת אחרת. מה שמשמע ממסקנת הגמרא שחצר דגבר היא לא יד (שכן נצרך ללמוד מגט ולא מגנב), זה דווקא בחצר משתמרת. כלומר, הסוגיה בדף י: דנה לגבי חצר משתמרת מאיזה דין תקנה, ברור עוד לפני הפסוק שחצר משתמרת¹⁵ היא לפחות שליח, ואם כן מה הפסוק מחדש? יש צד שזה שליח ורק התורה הוסיפה מגזרת הכתוב שצריך לעמוד בצידה (ואז יוצא שהפסוק דווקא בא להחמיר ולא לאפשר עוד זכות קניינית), ויש אפשרות לומר שזה ממש יד. לאחר שלמדנו מגט ממילא מוכרח (כדלעיל) שהוא הדין בגנב שזה יד, על איזה מקרה נלמד את הדין שזה יד? אין לך בו אלא חידושו רק למקום שבו הוא נצרך, לחצר לא משתמרת. ממילא על חצר משתמרת לא חודש שום דין, ועליה נחלקו ריש לקיש ור' יוחנן אם נלמד מגט לממון וקטן וכו'.

אם כן עולות שתי אפשרויות ממסקנת הגמרא בדין חצר דגבר.

לכאורה הר"ן מוכרח לבאר כמו המסקנה של תוספות, שכן אם למסקנה בגנב הוא קונה מדין שליחות נמצא שיש סתירה בין מסקנת הברייתא לדיני שליחות של הר"ן! שכן לפי הר"ן אין שליח אם לא מדעת בעל הממון, ובגנב אין דעת של בעל הממון! מוכח לכאורה שישבור כביאור התוספות.

לעומת הר"ן, נראה שהרא"ש (סי' כט) נקט כשיטת רש"י והרי"ף שחצר של גבר היא רק משום שליחות¹⁶. אך קשה, למה בחצר לא משתמרת כותב הרא"ש שכאשר הוא לידה הוא זוכה מדין יד?!

¹⁴ אפשרות מאוד דומה מחדש הנתיבות (בהקדמה לסימן ר) ויובאו דבריו לקמן.

¹⁵ הפנ"י סובר בדומה לסברת הר"ן ברי"ף (שהובאה לעיל) שגם בשליח יש גדר שצריך להשתמר.

¹⁶ שכן כותב בסימן כט "אבל חצר דגברא משום שליחות איתרבאי". וכן הדבר עולה נאה עם שיטתו, כשהגמ' מביאה את הראיה מגנב מבאר הרא"ש בתוספתיו למה הגמ' לא יכלה ללמוד בפשטות כמו בגט שהכוונה זה יד, הוא מביא את התירוצ

הפולפולא חריפא (אות ב) מיישב שבאמת דברי הרא"ש הם רק לגבי אישה, אבל אצל גבר זה מטעם אחר, כיוון שהוא שם הוא משמר את זה, וזה נהפך להיות כשליחות (את הסברא הזו מצינו ברש"י (יא. ד"ה אי). ברא"ש לא מצאנו סברא כזו, וממילא מסתימתו היה יותר נוח לבאר שכשאדם עומד בצד ביתו הוא לא משלים את חיסרון השמירה, שכן זה יהיה תלוי כל חצר כמה הוא יכול לשמור, אלא שהמציאות שלו שם הופכת את החצר להיות ידו בלי קשר לגודל החצר, אך הגיוני שלא יחלוק¹⁷). אבל זה תירוץ קצת דחוק, שכן מרצף הרא"ש משמע שזה מדבר גם על זכר, וכן מוזר למה הרא"ש סתם.

ביאור נתיבות המשפט

הנתיבות (הקדמה לס' ר) מקשה על הרי"ף. אם כל דין חצר לזכר זה מדין שליחות איך כליו של נוכרי קונים לו, הרי כלים קונים מטעם חצר, וחצר מטעם שליחות ואין שליחות לגוי¹⁸. עוד מקשה לשיטת הר"ן שאם חצר משתמרת היא יד, הרי קטן אמור לקנות באופן זה, שכן לקטן יש יד¹⁹. וכן קשה לרא"ש שאם עומד בצד חצרו קטן אמור לקנות!

מחדש הנתיבות שבאמת כן למדנו לזכר שיש יד, ואפילו לקטן, רק שיש גדרים ביד. בחצר לא משתמרת צריך להיות בצד החצר, מה הפירוש בצד החצר? הוא מוכיח מהר"ן בגיטין (מ. בדפי הרי"ף) שכותב שאם נתן לאישה גט כשהיא ישנה בצד חצרה לא קונה. ומבאר הנתיבות כי צריך "דעתה עליה לשומרה" ממילא גם אם קטן יעמוד בסמוך לחצרו הוא לא יקנה, כי אין לו דעת לשמור, זה לא נחשב שהוא שם (ולדעת הר"ן שחצר משתמרת היא יד כיוון שסופו ליתנה שם, בקטן זה לא נכון, כי כל מה שנותנים לו זה אבדה מדעת (ב"ב פז:)²⁰).

אם כן כוונת הרי"ף היא לא שכל דין החצר בגבר הוא שליחות, אלא מה שנשאר בקטן זה שליחות ושליחות אין לו, ממילא בגוי יש יד. וכן בר"ן אף על פי שחצר קונה מדין יד, זה לא יד אצל קטן²¹.

ואם כן, ממילא לא קשים דברי הרא"ש אהרדי. מה שכתב (ס' כט) "אבל חצר דגברא משום שליחות איתרבאי" כוונתו רק גבי קטן, אבל מעיקר הדין כן התרבה אף לגבר. וזה מה שכתב (ס' לא) שבחצר שלא משתמרת אם עומד בצידה קונה משום יד, כוונתו דווקא לגדול (ויהיה בזה נפקא מינא לגוי).²²

נחזור לתוכן דברי נתיבות המשפט, שכן דבריו צריכים קצת ביאור. א. למה צריך "דעתה" לשומרה? הרי אישה מתגרשת בעל כורחה, ויוצאת שלא לדעתה (יבמות ק"ב ב, ונפסק ברמב"ם גרושין א, ב!) אבל זה לא קשה, מה שצריך דעתה לשומרה זה לא מדיני גיטין אלא מדיני יד. עוד לפני הדיון בדיני גיטין, אין לה יד שיהיה אפשר לתת בה

של תוספות אך מבאר אותו קצת אחרת. למדנו מעיקר הדין של גט, שם עיקר הדין (יד ממש) מועיל אפילו בעל כורחה ובקטנה, ממילא הריבוי (חצר) הוא דומיא דהעיקר, ובארנו עוד יותר בדבריו, ששליחות בעל כורחה או לקטן זה לא חיסרון קטן בשליחות (כי אם כן זה היה, התורה יכלה לחדש שגם כאן יהיה שליחות) אלא זו בעיה שורשית בשליח. אבל בגנב היה אמור להיות שליח לדבר עבירה (שזו חיסרון לא מהותי בדין שליחות אלא התורה חידשה שאין) וחידשה שבמקרה הזה יש. ממילא הוא לא מוכרח לומר כמו תוס' חצר של גנב היא גם יד (מצד שני הוא גם לא מוכרח לומר הפוך).

¹⁷ עיין בהערה 4 לעיל שכתבנו שנראה מפרק שמיני בגיטין שעולא סובר את ר' אושעיא שיד צריך להיות משתמר לדעתה. ואם כן, לכאורה, הרא"ש לא יחלוק, אלא יצטרך לומר כרש"י.

¹⁸ לכאורה היה ניתן לתרץ, שהרי"ף לא יסבור שכליו זה רק מטעם חצר, דלא כרשב"א בדף ט. והנתיבות בעצמו (שם) מביא את הקצות שתירץ שכל מה שהוקש שליח לשולחו נכון רק באדם אבל בשליח שלא אדם לא נאמר תנאי זה.

¹⁹ לא כל כך פשוט שלקטן יש יד, אולי אפשר לומר שהתורה חידשה בקטנה שני דברים. א. שיש לה יד וב. שחצר זה ידה. אבל עיין בשך (רמג, ו) ובמה שכתבו עליו. ואכמ"ל.

²⁰ קשה שבפשוט שם הכוונה על מה שממש בידו, אבל מה שבסוף יגיע לביתו מסתבר שישמר. אבל צריך לומר שעדיין יש איזה ניתוק בין מה שביד שלו לחצר, אין ודאות שזה יגיע בסוף לחצר, ממילא קשה לקרוא לזה ידו.

²¹ מסקנת דבריו דומה מאוד לדברי הנחלת דוד שהובאו לעיל. עיקר ההבדל ביניהם, לכאורה, הוא שלנחלת דוד יש הכרח ללמוד כך בפסוקים, לעומת הנתיבות שאף בלי הלימודים מהפסוקים אלא מכוח גדר יד הוא מגיע לאותה מסקנה...

²² ולכאורה אחרי שבארנו כך בדברי הרא"ש, כבר היה ניתן לומר שגם הרא"ש למד כתוספות על פי הנחלת דוד המובא לעיל, שלאחר שלמדנו מהתנא גבי גט שזה יד, נלמד שגם אצל גנב זה יד. אבל הרא"ש בתוספותיו מביא שני הבדלים למה גם אם נלמד מגט לא ניתן ללמוד כן מגנב, אם כן הוא לא מוכרח לומר כך כמו שתוספות מוכרח.

את הגט. ב. איך בגט שייך לומר דעתה "לשומרה"? הרי לשיטת הר"ן דבר שלא רוצים אותו לא משמרים אותו! אבל גם זה לא קשה, צריך לחלק בין מה שמחוץ לחצר, דבר רע לא מכניסים, אבל אם יש משהו בתוך חצר שכולה לטובת האדם, דבר אחד שרע לו ממנו, הוא לא יפקיר את שדהו בשביל זה... אותו עיקרון של הגדרה של החצר כיד וכתוצאה מזה זה כבר קנוי גם בגט. ג. מניין לנתיבות שהחיסרון באישה שישנה בצד חצרה הוא מצד דעה ל"שימור"? הרי לכאורה הר"ן אמר את דינו אף בחצר משתמרת, ושם אין צורך בדעתה עליה לשומרה! ניתן אולי לומר, שאע"פ שאין צורך בתוצאה של השימור, שהרי זה כבר משומר, עדיין יש צורך בשימור מצד האישה, היא צריכה לפעול איזה פעולה שתגלה שהחצר קשורה לה. זהו תירוץ דחוק, וצ"ע. ד. בסוף התורה חידשה בקטנה שחצרה כן קונה לה מדין יד, אבל לפי הנתיבות כיצד יכולה לקנות אם אין לה בעצמה את עיקר דין יד? אלא שהנתיבות מבאר שזה גזרת הכתוב. אך זה קשה מהרצף של מהלך הגמרא, שכן משמע בתחילת הסוגיה שאם חצר זה מטעם יד, ישירות יוצא מכך שגם לקטנה יש חצר. וכן משמע מרש"י שהחידוש בלימוד למסקנה זה שחצר היא יד, ולא שאף לקטנה יש יד!

סיכום

ריש לקיש ור' יוחנן נחלקו האם לקטנה יש חצר. ממסקנת הגמרא עולה כי יש לקטנה חצר מטעם יד (וזהו אותה שנתנה לה התורה כדי לזכות בגט), ורק נחלקו האם נלמד משם למציאה או לקטן. נראה מרש"י והרי"ף שלממון חצר דגבר היא מטעם שליחות, ולתוס' למסקנה אף שם זה מטעם יד, אלא שלגבי קטן נחלקו. הנחלת דוד ביאר מצד שהלימוד לא מדבר על קטן, הנתיבות ביאר מצד שאין לקטן יד.

בדף יב. מסקנת רב אשי שחצר לא משתמרת קונה כשעומדים בצידה או כדעת אחרת מקנה. אם היא משתמרת - לא צריך לעמוד בצידה כי זה זכות, אך לחובה (כגון קבלת גט) אין שליח לחוב שלא בפניו ולכן חייב להיות בצידה.

הרא"ש ביאר את הסוגיה מטעם שליחות, חצר משמרת קונה מטעם שליחות. אם זה לא חצר לא משתמרת יוצא שזה שליח שאי אפשר לסמוך עליו ולא גומר בדעתו שיהיה שלוחו (בפשט זה חיסרון בגמירות דעת, הצענו שאולי זה חיסרון מהותי בשליחות). אם דעת אחרת מקנה הוא סומך על השמירה של הנותן (ביארנו או שהוא סומך עליו יותר מעצמו כי הוא נותן לו בעין טובה, או שסומך עליו כעצמו וזה דווקא כאשר הנותן עומד בצד שדהו או משמר לו). אם בעל החצר עומד בצד שדה שלא משתמרת, הרא"ש כותב שזה קונה מדין יד. וקשה הרי לכאורה הרא"ש סובר כרש"י וכרי"ף שחצר דגבר היא רק מטעם שליחות. הפלפולא חריפא מתרץ שזה מדובר בחצר של אישה. והנתיבות המשפט מבאר שכונת הרא"ש היא באמת שחצר היא כן מטעם יד, אלא שלקטן מציאותית אין יד.

הר"ן ביאר את הסוגיה מטעם יד. הוא חידש שאף שלא סמוך לחצרו, בדבר שנוח לו הוא בסוף יכניסו לחצרו, ממילא זה כידו הארוכה. אך בדבר שהוא חובה לאדם זה לא כידו כי עתיד להוציאו מחצירו. אם זה חצר לא משתמרת זה לא יכול להיות יד, שכן גדר יד היא שהיא משתמרת. אם דעת אחרת מקנה זה קונה מטעם שליחות ולא מצינו הגבלה של שימור בשליחות.